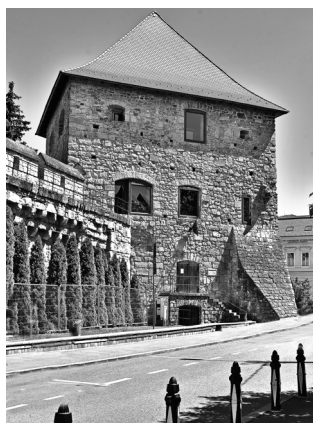

KOVÁCS ANDRÁS

A HUMANISTA PLÉBÁNOS, AZ ASZTROLÓGUS FŐBÍRÓ ÉS A FEJEDELMI DIPLOMATA HÁZA

■ „A lak emeletes volt, egészen új, szerfölött magas födele vörösre festve, s elöl hegyes, toronyforma csúcsban végződött s annyira kinnyúlt, hogy a legnagyobb záporban ázás veszélye nélkül lehete a ház előtt mulatni. Ezen első része a földélnek nyitva állt s igen cifra mívű karzat védte, melybe csak a földélen keresztül lehete jutni.” Jósika Miklós 1836 előtt ilyennek látta a kolozsvári főter egyik jellegzetes lakóházát, a Bogner-házat.¹ Őhöz szegődve tudunk meg valamit e homlokzatok eredeti színezéséről is: „De induljunk a Magyar-kapun.² A jobbra-balra vonuló házak nagyobbára hamuszínű s fehér kockákra vannak festve, néhányat kivéve, melyeken vagy kiáltó színeik tűnnek ki, vagy avult, egyszínű meszelés látszik.”³ A kőből faragott tükör-, esetleg gyémántkvádereket utánzó, „kockákra festett” homlokzatok divatja a 15. század végétől mutatható ki tájainkon, s nem kétséges, hogy terjedésében a reneszánsznak nagy szerepe volt.

A homlokzat további részletein nagyvonalúan átsikló, mégis sokatmondó fentebbi leírás valószínűleg illet arra az épületre is, amelyről a következőkben szó lesz. Sem színezése, sem zsindeles héjazata nem érte meg, hogy lefényképezzék: legrégebbi, Veress Ferenc által 1859 táján készített képén már csak a cserépfedéshez igazított modernebb tetőszerkezetet és az egyszínű, világos homlokzatot fedezhetjük fel. Később, a 19. század második felében, amikor Szathmári ötvösmester tulajdonában volt, Bá-

**...Wolphard István
számára is Mátyás
király uralkodásának
a történelem
aranykódében
megszépült emlékezete
testesítette meg a rend
és biztonság annyira
sóvárgott eszményét.**

thory-háznak is nevezték, talán éppen Jósika Miklós fentebb idézett, a szomszédos Bogner-házra vonatkozó s félreértett leírásának köszönhetően.

Ez az épület, a Wolphard–Kakas-ház (Főtér 32.)⁴ Kolozsvár reneszánsz építészetének a leglátványosabb⁵ és legismertebb emléke, nemcsak azért, mert 1896-ban – amikor az L alakú épület utcai szárnyát lebontva kétemeletes homlokzati szárnyal, második emeletét pedig a megmaradt udvari szárnyra is kiterjesztve modernizálták – kivételesen pontos felmérés készült róla,⁶ így szerkezetét és részleteit is viszonylag jól ismerjük, hanem azért is, mert kibontott faragványainak egy részét a Múzeumba mentették, a többi pedig eredeti helyén, az udvari szárny földszintjén és emeletén maradt fenn.

Kivételes ez az épület azért is, mert három nemzedékhez tartozó 16. századi tulajdonosai Erdély humanista kultúrájának legjelentősebb személyiségei közül kerültek ki. Az új, reneszánsz életforma hatására robbanásszerűen megnőtt lakó- és reprezentációs igényeik tükröződnek az eredetileg három helyiségre szorító, földszintes gótikus épület szinte folyamatos 16. századi bővítésében, melynek eredményeként emeletes – nyomtalanul elpusztult melléképületeit nem számítva –, tizenkét szobás, rangos, fejedelmi vendégek fogadására is alkalmas polgári rezidencia lett belőle.

Kolozsvári plébános volt Wolphard vagy Enyedi Adorján (1491–1544).⁷ Atyja, aki esztergomi egyházmegyei közjegyzőként szerepel a forrásokban, a Szepeségből költözhetett Erdélybe, és a gyulafehérvári káptalani birtokhoz tartozó Nagyenyeden telepedett meg. Fiai közül Adorján és az ifjabb Hilarius választotta az egyházi pályát. Mindketten a bécsi egyetem hallgatói voltak. Adorján 1509 és 1512 között bölcseletet, teológiát, talán orvostudományokat is tanult ott, Gyulafehérvárra visszatérve jutott első jelentős egyházi javadalmaihoz, neve 1516–1517-ben gyulafehérvári kanonokként és törpényi plébánosként merül fel. Kanonoki és plébánosi jövedelmeinek birtokában folytatta, immár Itáliában, jogi tanulmányait 1521–1523-ban, ott, a híres bolognai egyetemen avatták jogi doktornak szintén kanonoki javadalomból peregrináló Hilarius nevű öccsével együtt. 1522-ben az Örök Városba is elzarándokoltak. Öccse – nyilván a nagy élmény hatása alatt – azt is feljegyezte, hogy útjuk során a Vatikán Belvedere-udvarában megcsodálták az 1506-ban előkerült Laokoón-szoborcsoportot. Wolphard Adorján egyházi pályáját Itáliában szerzett magas jogi képzettsége egyengette, kolozsi, krasznai, majd dobokai főesperes és püspöki helynök lett, s bár úgy tűnik, hogy élete végén rokonszenvezett a reformációval, nem egy kortársához hasonlóan a római egyház híve maradt. Ő volt Kolozsvár utolsó katolikus plébánosa a reformáció előtt. Nevét az irodalomtörténet inkább Janus Panonius költői művének a kutatójaként és kiadójaként, mint középszerű latin versek humanista szerzőjeként értékeli. Az egykori jezsuita kollégium könyvtárába került s fennmaradt kötetei tanúsítják, hogy a korabeli Erdély legjelentősebb könyvbarátainak egyike volt. Elkötelezettje tehát a humanizmusnak, a reneszánsz művészethez való viszonyát pedig éppen kolozsvári házának 1534 és 1541 között keletkezett igényes faragványai alapján szokás megítélni. Adatok hiányában nem dönthetjük el egyértelműen, hogy volt-e Wolphard Adorjának szerepe a szásztröpényi egykori evangélikus templom⁸ hajójának késő gótikus – stílusában a Farkas utcai templom, illetve a dési plébániatemplom egykorú építkezéseivel igazodó – átalakításában, nyugati karzatának és szószerékének Berethalomra (1524 k.), illetve Szászmuuzsnára emlékeztető igényes és egységes díszítésében az 1520-as években.⁹ Törpényben egyetlen, nehézkes faragású, le-

védísszé alakuló maszkkal díszített kőgyám utalhat az építető patrónustól megkívánt, de a kőfaragó által a gótika szellemében kivitelezett antik előképre a háj délnyugati sarkában. Ha feltételezésünk igaznak bizonyulna, akkor törpényi építkezése révén a késő gótika stílusának érvényesülését is megragadhatnánk Wolphard Adorján műpártolásában. E kétarcúság nemcsak rá, hanem a korai reneszánsz egész világára jellemző: az egyházi építészet megszokott, liturgia által megszabott formái is ellenálltak az új stílus kínálta lehetőségeknek, de az építőmesterség százados műhelyhagyományban gyökerező, gótikára jellemző gyakorlatát sem lehetett a megrendelő akaratából egyszerűen csak átigazítani.

1529-től kezdődött kolozsvári plébánossága alatt már mindenképpen az új stílus hívének mutatkozott. Kolozsvári építkezésének körülményeire egy nemrégiben felbukkant jelentős adat világít rá.¹⁰ Mindaddig ugyanis érthetetlen volt, hogy mi szüksége lehetett a köztiszteletben álló kolozsvári plébánosnak, akinek élete végéig rangos „szolgálati lakása” volt a plébániaházban, egy másik, saját házra a Főtér túloldalán. Az előbb említett oklevélből kiderül, hogy Kolozsvár plébánosaként, híveivel egyetértésben, 1533-ban elcserélte a plébánia birtokát képező, „romos” főtéri házat, mely akkor a templom Szent János-oltárának a javadalmához tartozott, egy, a város határában fekvő erdőrészt István nevű másik, világi pályán érvényesült öccsével, aki időközben, úgy látszik, szintén kolozsvári polgár lett. A ház szomszédai 1533-ban – amint a csereügyletet rögzítő oklevélből kiderül – Kylian polgár és Compormann özvegye voltak. Az előbbi közülük a Killyén (Gellyén, Bogner) néven emlegetett család tagja lehetett,¹¹ rangos, 1568 után szépített s a 19. század végén a Wolphard–Kakas-házzal szinte egy időben lebontott háza, melyre Jósika Miklós fentebbi leírása is vonatkozik, annak északi szomszédja volt. Így az 1533-ban Adorján doktor öccsének a birtokába került Szent János-ház kétségtelenül azonos a ma Wolphard–Kakas-ház-ként ismert főtéri épülettel. Id. Wolphard István nem sokkal e csere után elhalhatott, mert a házat – bizonyára kiskorú unokaöccse gyámjaként – továbbra is a kolozsvári plébános gondozta.

Az 1993-ban végzett falkutatás¹² kimutatta, hogy a csere tárgyát képező földszintes épület eredetileg három helyiségből álló, alapincézett gótikus lakóház volt. Nyomait már csak a mai épület északi, a modern átalakításokat túlélő tűzfalában lehetett keresni. Így került elő második helyiségében egy szemöldökgyámos, gótikus ajtókeret, ami a szomszédos Bogner-ház felé eső sikátorra nyílt,¹³ s két, magasan elhelyezett, kőlapba vésett gótikus ablakocska is a harmadikban. Ebből a korai építkezésből származhatott még pincéjének utcára nyíló szegmensíves záródású késő gótikus kerete is.

Ezt az eredetileg oltáros-házat Adorján doktor alakíttatta emeletessé, úgy, hogy beboltoztatta kapualját, s kialakíttatta Főtér felé eső emeleti helyiségeit. Az ő divatos, reneszánsz lófőpajzsba foglalt papi címerével ékesítették a homlokzat két nagy reneszánsz ablakát (1534), a harmadik, hasonló szabású ablakkeretre, a boltíves kapualj fölött már családjának ettől eltérő, utóbb unokaöccse által is használt címere került 1536-ban. Ekkor s később, 1541-ben, amikor pompás, a plébános apáti kalappal bővített papi címerével díszes ajtókerete elkészült, valószínűleg még mindig ugyanaz, az időközben Ágotakövesden (1536), Kolozsváron (1537), Szamosújvárott (1538–1542) és Gyaluban (1540 k.) is kimutatható, hihetőleg Kolozsváron letelepedett kőfaragó dolgozhatott Adorján plébános számára – erre következtethetünk legalábbis elegáns formájú, antik feliratokat idéző reneszánsz nagybetűkkel vésett felirataiból, amelyek e faragványokat dí-

szítik. Leveles, illetve Medúza-maszk díszíti ezt az ajtókeretet, mindkettő közkedvelt antik mintákra vezethető vissza, plasztikai kivitelezésük azonban mintaképeikhez viszonyítva darabosnak, elnagyoltnak tűnik, azt a benyomást keltve, hogy építészeti tagozatok faragásában jártas mestere a figurális részletek formálásában bizonytalanabban, eltérő minőségű előképekre, metszetekre hagyatkozott. Ezen az alapon gondolhatjuk, hogy szerzőjük földink lehetett, aki mesterségét budai vagy esztergomi építkezéseken tanulhatta. Bizonyos, hogy a későbbiekben már éppen az ő művei szolgálnak mintaképpül kolozsvári faragványok számára, a plébános háza pedig előképe lett Kolozsvár kibontakozó reneszánsz építészetének.

A híres asztrológus. A fentebb idézett cseréről szóló oklevelet Adorján plébános unokaöccse és örököse, Wolphard István kérésére János Zsigmond fejedelem is megerősítette 1570-ben. Ezek szerint a kérelmező a csereügylet után, de nagybátyjának építkezése előtt, 1533–1534 táján születhetett. Hazai tanulmányait követően,¹⁴ 1560–1564 között – az időközben nagyot változott világot érzékeltetően – már nem katolikus bécsi vagy itáliai, hanem a protestáns, evangélikus irányzatot követő wittenbergi egyetemre iratkozott be. Ott szerezte műveltségét, ott vásárolta és köttette bőrbe S+W+C (Stephanus Wolphard Claudiopolitanus) monogrammal és évszámmal jelzett könyveit, köztük korszerű csillagászati műveket is.

Az újkor hajnalán a csillagászat, az asztrológia révén előre látható emberi sors megismerésére való törekvés általános volt, s mondanunk sem kell, hogy a kor számtalan asztrológusának buzgó ügyködése, mérései, csillagászati megfigyelései és az égitestek előre látható mozgására vonatkozó számításai vetették meg a modern asztronómia alapjait. A wittenbergi egyetemen az égitestek sorsformáló erejében vakon hívó Philipp Melanchton (1497–1560) és tanítványai hatására került a csillagászat az érdeklődés középpontjába. Aby Warburg annak idején klasszikusnak számító tanulmányban¹⁵ körvonalazta azt a szellemi környezetet, amelyben Melanchtonék még Luther Márton születési dátumát is eltolták egy évvel, mert a nagy reformátor véletlenül éppen „rossz csillagzat alatt” született, ami nem vethetett – vélték – jó fényt az általa képviselt hitelvekre sem. Wittenbergből eredeztethetjük Wolphard István csillagászat iránti érdeklődését is, amelyet könyveinek lapszéli, méréseredményeket rögzítő bejegyzésein kívül az is bizonyít, hogy később, az 1577 novemberében megjelent üstökössel¹⁶ kapcsolatban Szamosközy István történetíró (1570–1612) feljegyezte róla, hogy „kiváló matematikus”, a kor szóhasználatában csillagász volt, aki az üstökös feltűnéséből megjósolta a Báthory-család pusztulását.¹⁷

A peregrinációjából megtért és szülővárosa polgárai közé lépő Wolphard István egy másik jelentős kolozsvári patríciuscsalád sarjával, Barát (Münich) Zsófiával lépett házasságra, és 1585/1586-ban bekövetkezett haláláig többször is találkozunk nevével a város vezetésében, 1581-ben és 1583-ban főbírónak is megválasztották. Akkor már mindenképpen az unitárius hitelvek követője kellett legyen, másképpen nem választották volna meg a döntően unitárius többségű város főbírájának.

Hihetőleg a nagybátyja halálakor félbemaradt építkezéseket folytatta, majd terjesztette ki. Adatokkal évszámok feliratain kívül csupán az 1576 és 1579 között folyamatban volt építkezéseiről rendelkezünk,¹⁸ melyek faragványait szécsi Seres János (mh. 1579), a „nevezetes szobrász” – „insignis sculptor”, ahogyan a sírfelirata dicséri – és fiai készítették, az építkezés történetét így a fennmaradt

emlékek alapján kell rekonstruálnunk. Gyámkövekre támaszkodó boltozattal hosszabbította meg a kapualjat az udvar felé, fölé egy újabb emeleti helyiséget építtetett, s ő emeltette a ház udvari szárnyát is. Címerével és monogramjával ékesek az egykori lépcsőházból nyílt pitvarok kandallói és boltozatai, valamint az udvari szárny első, három ablakkal megvilágított földszinti helyisége – a ház középkori magvát alkotó épület harmadik helyisége. Ő tervezte el és alakíttatta ki az udvari szárny következő, ugyancsak háromablakos, ún. zodiákus-termét is, melynek boltozatát az állatöv csillagképeivel díszített gyámok tartják, mintegy közrefogva Kolozsvár nagy szülöttje, Mátyás király hollós címerét. Az utóbbi jelenléte a kompozícióban azáltal nyer értelmet, hogy a déli éggömbön,¹⁹ nagyjából a Mérleg és Skorpió határolta szög alatt látható a Holló–Corvus csillagkép, amelytől a Hunyadiak hollóját s a csillagkép Wolphard István által faragtatott változatát csak a csőrében viselt gyűrű különbözteti meg. 1575 után, azokban az években, amikor Kolozsvár és Erdély legolvasottabb könyve Heltai Gáspár Mátyás királyt dicsőítő *Chronicája*²⁰ lett, nincs mit csodálkoznunk azon, hogy Heltaihoz és annyi más kortársához hasonlóan Wolphard István számára is Mátyás király uralkodásának a történelem aranykódében megszépült emlékezete testesítette meg a rend és biztonság annyira sóvárgott eszményét. Így már nem meglepő, hogy a kolozsvári főbíró a csillagképek közé emelte a város nagy szülöttjének a címerét, s a Holló csillagkép égi helyének megfelelően, az egy kompozícióban ábrázolt Szűz–Mérleg, illetve a Skorpió közé illesztette. A *Chronicá*-ban egyébként többször is szó esik a budai királyi palota boltozatainak asztrológiai fogantatású kompozícióiról. Ezek, valamint saját peregrinációja folyamán látott előképek is inspirálhatták a kolozsvári bíró kétségtelenül önálló, helyhez és korhoz szabott elképzelését a zodiákus-terem díszítésére.

A Wolphard István által megfogalmazott díszítőprogramnak van még egy másik, a 16. századi erdélyi művelődés „korszerűsége” szempontjából el nem hanyagolható vonatkozása is: a gyámkövekre faragott csillagövi jegyek plasztikai formáját ihlető előkép egy Bazelben megjelent és az égbolt újkori európai ábrázolásaira évszázadokon át ható fametszetpár volt. Ezt az I. H. C. monogrammal jelzett, 1532-ben készült tudós kompozíciót szintén erdélyi humanista, nem más, mint Johannes Honterus Coronensis (1498–1549) – Brassó későbbi reformátora készítette.

Valószínűleg Wolphard István építkezései során, az 1580-as évek elején keletkezett a tulajdonos csillagászati érdeklődésének egy további bizonyítéka is. Az épület délre néző emeleti homlokzatán, eredeti helyén található egy kőből faragott napóra. Karcsú féloszlopocskákkal alakított kerete egy másik kolozsvári faragvánnyal, a Híd-kapu előtti híd 1580-ban faragott, Báthory Kristóf címerével díszített emléktáblájával, illetve egy, a városfalakból a Múzeum kőtárába mentett építési felirat töredékével rokonítja, így mindenképpen Wolphard István építkezéseihez tartozik. Az elmúlt években falkutatás²¹ igazolta, hogy eredeti helyén áll, s az is kiderült, hogy fölé még egy másik, ugyancsak kőbe faragott napóra, egy szkaphosz (gör. teknő, dézsa) volt beállítva. Minthogy ennek az ókoriak által is ismert „műszernek” a kötömbbe mélyített félgömb alakú felületére vetett árnyék pontosabban képezte le az égbolt jellegzetes helyeit, segítségével a síkvetületű napóra torzításait is helyesbíteni lehetett.²² Tudós megrendelője azonban valószínűleg nem érte meg, hogy csillagászati megfigyeléseihez ezt is használhassa: halálát a városban dúló 1585–1586-os pestisjárvány okozhatta, építkezései pedig félbemaradtak. A szkaphosz szinte felismerhetetlenné csonkított ma-

radványait már az épület első vakolásakor eltakarták. Az említett falkutatás során nem sikerült azonosítani a nyomait annak a folyosónak sem, amely elengedhetetlen volt a műszer megközelítéséhez, s amely az épület homlokzatának az akkori kinézését is meghatározta volna. Persze nyomait a jelenlegi, modern emeleti folyosó építése is eltörölhette. Csak egy egyszerű ajtó kőkerete került elő az 1993-as falkutatás során a ház keleti oldalán,²³ amely, egy lépcső közbeiktatásával, esetleg a folyosóra is vezethetett, persze lehetett egyszerűen a kőépülethez ragasztott gazdasági épület padlásának a bejárata is. Kétségtelen azonban, hogy a most felfedezett kisebbik napóra által szolgáltatott adatokat csak közvetlen közletről lehetett volna leolvasni. Wolphard István életében a zodiákus-terem boltozata sem készült el, valószínű, hogy csak a két lakószint külső falai épültek meg. Egyik triglifes ajtókeretén (1579) a fentebb említett Seres Jánosnak vagy fiaik egyikének a kőfaragójegye látható. Noha kétségtelen, hogy a kőfaragó az 1541-es keretet vette mintául, meglepő, hogy mennyivel gyengébb minőségűek az itt ismét megjelenő, metopé-domborművé alakított maszkok. Jól tükrözik nézetünk szerint azt a rohamos hanyatlást, amely a reformáció képellenességéből adódóan szinte kitörölte a figurális ábrázolás hagyományát és gyakorlatát az erdélyi művészetből. A Wolphard István által elkészített faragványok, így a zodiákus-jegyekkel díszített gyám- és boltzáró kövek is csak később, utóda építkezései révén kerültek, az eredeti program egyszerűsítésével, a helyükre, s programjának az értelmezésére sem nyílt volna lehetőség, ha Kakas István nem építteti be a kimaradt két csillagképet, a Vízöntőt és a Nyilast ábrázoló gyámköveket az emeleten. Így kerültek ezek az épület modern átalakításakor a Múzeumba.

Fejedelmi tisztviselő és diplomata volt pályája delelőjén a ház soron következő tulajdonosa, zalánkeményi Kakas István. Családja Belgrád elestét (1521) követően a török hódítás elől menekült a Szerémségből Erdélybe, atyja, András már tehetős polgára volt Kolozsvárnak. Kakas István 1560-ban született Kolozsváron, 1575-től a bécsi, 1582 és 1585 között a páduai és bolognai egyetemen tanult, ahonnan mindkét jog doktoraként, a korabeli Erdélyben egyedülállóan magas jogi képzettséggel tért haza. Kolozsváron feleségül vette Barát Zsófiát (mh. 1594), Wolphard István özvegyét. Házassága révén lett az általunk vizsgált ház tulajdonosa. Közéleti szereplése már túllépett szülővárosa határán. Pályáját Báthory Zsigmond fejedelem udvarában kivételesen alapos jogi képzettsége, nyelvtudása, katolikus vallása és – nem utolsósorban – a jezsuita rendhez fűződő szoros kapcsolatai egyengették. A fejedelemség jogügyi igazgatásában betöltött tisztségei mellett valószínűleg peregrinációs tapasztalatai, szónoki tehetsége, tárgyalókészsége és nyelvtudása is közrejátszott abban, hogy 1593-ban és 1595-ben Lengyelországban és Angliában képviselte hazáját fejedelme követeként, 1599-ben pedig Báthory András nevében tárgyalta Prágában. Erdélyt Mária Krisztierna kíséretében hagyta el, második, tiroli feleségével, Susanna Römerrel, a fejedelemasszony udvarhölgyével együtt. 1602-ben, immár II. Rudolf császár megbízatásából Szilézián, Lengyel- és Oroszországon keresztül Perzsiába, Nagy Abbasz sah (1586–1628) udvarába vezetett követséget. A Kaszpi-tenger partján, Lahijanban, a mai Iránban érte a halál 1603-ban.

Saját, kolozsvári ingatlanai mellett gondja volt a Wolphard-ház elkezdett bővítésének a befejezésére is. Építkezéseit első házasságának éve (1590) és egyetlen, évszámos ajtókeretének 1590-es évszáma keltezi; két további elegáns, rusztikus ajtókeretét csak címere, illetve monogramja segítségével azonosíthatjuk.

Valószínűleg ő boltoztatta be az addig konyhának használt utolsó földszinti helyiséget is, amely a zodiákus-teremmel azonos ablakot s az építető monogramjával díszített törtszemöldökű keretet kapott. Korábbi, hatalmas kürtőjű kemencéjét elbontották, nyomaira csak a mélyen átégett, vastag kátrány- és kormréteggel borított hátfala és a kürtőjébe vezető kő ajtókeret utalt a falkutatás folyamán. Ehhez és a fentebb már említett, Wolphard István által eltervezett folyosóra nyíló ajtóra keskeny lépcső vezetett fel a ház végében. A gyámkövekre támasztott új boltozatnak volt a „záróköve”²⁴ az a levélmaszkos faragvány, amely a modern időkben a portálé fölé állott.²⁵

Az 1590-es évszámú ajtókeret az elődei által rendelt 1541-es, illetve 1579-es keretek folytatásának látszik. Sután alakított rozettás frízét közrefogó maszkjainak plasztikai minősége tekintetében azonban az utolsó helyre szorul: mestere kétségtelenül sematikus, kisméretű, kevés információt kínáló fametszet felnagyítására vállalkozott, s szolgálai módon reprodukálta az előképrajzot, amely kidolgozásában leginkább a kolozsvári városfal építését megörökítő 1583-as, Báthory-címeres tábla ügyetlenül formált, hihetőleg éremveretről felnagyított címertartó angyalaira emlékeztet. Az udvari homlokzaton látható két elegáns, törtszemöldökű, rusztikus keret más, gyakorlottabb kéz munkájának látszik, divatot is teremtett Kolozsváron, mert változataival az 1640-es évekig találkozunk. Kakas István címeres záróköve bizonyítja azt is, hogy ő fejeztette be – az eredetileg eltervezett tudós programot leegyszerűsítve – a zodiákus-termet. Házát, amikor 1602-ben eladta szomszédjának, Bogner (Gellyén) Imrének, akkoriban hatalmas összegre, 3700 forintra értékelték.

(2006)

■ JEGYZETEK

1. *Abafi*. Buk., 1958. 52.
2. A város keleti, a Főtér északi oldalának meghosszabbításában nyíló Magyar utca kapuja.
3. Jósika Miklós: *Abafi*. 38.
4. Az épület történetére vonatkozó fontosabb irodalom: Szádeczky Lajos: *A kolozsvári Báthory ház legendája*. Erdélyi Múzeum 1897. 17–32. – Ferenczi Sándor: *A kolozsvári Wolphard ház*. Páztortúz 8/1922. 101–102. – Sándor Imre: *Kolozsvár címeres emlékei*. Genealógiai Füzetek 11/1934. 56–61. – Balogh Jolán: *A renaissance építéset és szobrászat Erdélyben*. Magyar Művészet 10/1934. 144–145. – Uő: *Kolozsvár műemlékei*. Bp., 1935. 20, 21, 23. – Uő: *Az erdélyi renaissance*. I. Kvár, 1943. 260–261. – Uő: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. Erdélyi Múzeum 1944 (Erdélyi Tudományos Füzetek 186). – Goldenberg, Samuil: *Clujul în secolul al XVI-lea*. Buc., 1958. 104–107. – Sebestyén, Gheorghe și Vasile: *Arhitectura renașterii în Transilvania*. Buc., 1963. 87–88, 90–92. – Pascu, Ștefan – Marica, Viorica: *Clujul medieval*. Buc., 1969. 71–73. – Kelemen Lajos: *Kolozsvár építészeti és műemlékei a XIX. század közepéig*. In: Uő: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. Bev, tan., s.a.r. B. Nagy Margit. Buk., 1982. 130–132, 358. – Balogh Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek*. XVI. század. Bp., 1985. – Sebestyén, Gheorghe: *O pagină din istoria arhitecturii din România*. Renașterea. Buc., 1987. 17, 20. – Kovács András: *Csillagképek és épületplasztika*. Adalékok a kolozsvári reneszánsz épületplasztika történetéhez. *Ars Hungarica* 19/1991. 157–164. – Uő: *A kolozsvári Zodiákus terem*. In: *A közmvéltetés szolgálatában*. Antológia a Művelődés 1990–1994-es évfolyamaiból. Kvár, 1998. 99–104. – Mikó Árpád: *Reneszánsz*. In: Galavics Géza, Marosi Ernő, Mikó Árpád, Wehli Tünde: *A magyar művészet a kezdetektől 1800-ig*. Bp., 2001. 249, 264, 294, 295. – Kovács András: *Kolozsvár városképe a XVI–XVII. században*. In: *Kolozsvár ezer éve*. Szerk. Sipos Gábor és Wolf Rudolf. Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kvár, 2001. 53–73. – Kovács András: *Késő reneszánsz építéset Erdélyben*. Bp.–Kvár, 2003. 30–37. – Uő: *A kolozsvári Wolphard–Kakas-ház*. <http://www.mamul.hu>. – Mikó Árpád: *Stílus és felirat*. Művészettörténeti Értesítő 54/2005. 205–244.
5. A város 16. századi virágkorában épült és díszített házak nagy többsége áldozata lett az 1867-et követően megindult nagyvárosi fejlődésnek. A megmaradt emlékek közül Mátyás király szülőházát számtalan restaurálás forgatta ki eredeti alakjából, így a 16. századi Kolozsvár lakáskultúrájának egyetlen, sokat szenvedett, de nagyjából hiteles emléke a Wolphard–Kakas-ház fennmaradt udvari szárnya.
6. Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. (Erdélyi Tudományos Füzetek 186.) Kvár, 1944.
7. A három építető életpályáját, a rájuk vonatkozó forrásokat és irodalmat, bibliofilájukat Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója. 1579–1604*. (Erdélyi könyvesházak. I. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/1. Szerk. Keserű Bálint.) Szeged, 1991. 43–58. értékelté.
8. Az 1990-es években befejezett helyreállítás óta a falu görögkeleti közössége használja.

9. Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*. 11–12. A kiváló borvidéken fekvő Szásztörpény plébánosainak általunk csak töredékesen ismert sorában Wolphard Adorján (1517), Johannes Kleyn (1530) és Kolozsvári Péter (1547) – mindannyian gyulafehérvári kanonokok – neve szerepel ezekben a reformációt közvetlenül megelőző évtizedekben; elvileg első kettőjüknek lehetett szerepe a hajó újjáépítésében. Nem ismeretes azonban, hogy Wolphard Adorján meddig töltötte be ezt a tisztséget.
10. János Zsigmond Királyi Könyve. 1569–1570. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztában közléteszi Fejér Tamás, Rác Etelka, Szász Anikó. In: *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei*. I. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/1.) Szerk. Jakó Zsigmond. Kvár, 2003. 12, 283. sz.
11. Szamosközy István: *Történeti maradványai*. Kiadja Szilágyi Sándor. III. (MHHS 29.) Bp., 1877. 91: „Emericus Bogner filius Chilianii”. Vö. Balogh Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*. Bp., 1985. 157.
12. A Dacia Felix Bank számára tervezett sietős és ártalmas átalakítást megelőző művészettörténeti és falkutatást e sorok írója végezte.
13. A keret vastag reteszgerendája számára kivésott fészkek bizonyítják, hogy nem mellékudvarra, hanem a külvilág felé nyílt.
14. Könyvtárának korai darabja, az 1555-ben bekötött Donatus Graecus: *De octo orationibus partibus*. Francofurti ad Viadrum, 1553. ugyanis tipikus szónoklattani tankönyv. Vö. Jakó Klára: i.m. 55.
15. Warburg, Aby: *Pogány-antik jóslás Luther korából*. Ford. Adamik Lajos, kísérőtanulmány Radnóti Sándor. Helikon. [Bp., 1986].
16. RMNy I. 408, 414. sz.
17. Szamosközy István: i.m. IV. (MHHS 29.) Bp., 1880. 13.
18. Jakó Zsigmond: *Az otthon és művészete a reneszánsz Kolozsváron*. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Bodor András et alii. Bp.–Kvár, 1957. 367/18. jegyzet.
19. Nálunk a tavaszi hónapokban látható.
20. *Krónika az magyaroknak dolgairól*. In: Heltai Gáspár és Bornemisza Péter Művei. Vál., szöveggondozás, jegyzetek Nemeskürty István. Bp., 1980. 407–512.
21. A Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem rektori hivatala által elfoglalt két, emeleti szintet 1993-ban nem kutathattuk, erre csak az emeleti folyosók megerősítését célzó munkálatok adtak alkalmat 2003-ban. A munkában tanítványaim, Mihály Melinda és Kovács Zsolt voltak segítségemre.
22. A szétvert peremű és kalibrálás nélküli kis kőcsésze eredeti funkcióját Szenkovits Ferenc egy. tanár volt szíves meghatározni. Valószínűnek látszik, hogy fémből készült betétet szánhattak bele, abba vésték volna az égboltnak a megfigyelésekhez nélkülözhetetlen nevezetes vonalait, s rászereztek volna az árnyékvetítő pálcat is.
23. A Wolphard István korában körvonalazódott udvari homlokzat keleti végét, igényes, Erdélyben ritka, váltakozó tükörvadászokból rakott sarokél emelte ki.
24. A fiókos dongaboltozaton csak díszítő szerepük volt.
25. Az 1993-as falkutatás során kibontott zárókőnek az építőtelep raktárából lába kelt, azóta lappang. A maszkot körülölelő levéldísz leginkább Wolphard István építkezésének egy címeres zárókővére emlékeztet, amely a Múzeumba került. Így elképzelhető, hogy korábbi faragvány, esetleg éppen a zodiákus-terem eredeti, Wolphard István által faragtatott zárókővének az utólagos felhasználásáról van szó.

